

STATUILE FUNERARE FEMININE DIN DACIA POROLISSENSIS

Teritoriul fostei provincii Dacia abundă în descoperiri de monumente funerare, existând sute de astfel de monumente în perioada stăpânirii romane. Această situație se datorează faptului că Dacia a fost cucerită în epoca de prosperitate a imperiului, când magistrații cetăților, ca și particularii cu bani, “se nemureau”¹ în marmură, măcar o dată, pe monumentele funerare.

Despre monumentele funerare s-a scris destul de mult, luându-se în discuție toate tipurile de monumente existente pe teritoriul provinciei, mai puțin statuile funerare. Această lucrare are rolul de a prezenta statuile funerare feminine din Dacia Porolissensis. De asemenea, își propune unele comentarii pe marginea tipologiei lor, deoarece diverși specialiști au luat în considerare criterii diferite de clasificare. Aceeași statuie a fost încadrată unuia sau altuia dintre tipuri, în funcție de persoana care a publicat respectiva statuie.

În statuaria funerară au fost distinse, pentru Dacia romană, următoarele tipuri: “La Grande Ercolanese”, “La Piccola Ercolanese”, *Pudicitia*, *Core del Vaticano*, “Ofrantă” și *Palliata*².

Denumirile “La Grande Ercolanese” și “La Piccola Ercolanese” au fost date după dimensiunile statuiilor găsite la *Herculanum*, care în prezent se găsesc la Muzeul din Dresda. Din punct de vedere tipologic însă, au fost luate în considerare gestica și drapajul vestimentației lor, nu dimensiunile. Prototipul pentru ambele statui datează din a doua jumătate a secolului al IV-lea. a. Ch.

Tipul “La Grande Ercolanese” are piciorul stâng flexat și brațul drept dus la piept, în vreme ce tipul “La Piccola Ercolanese” are piciorul drept flexat și brațul drept îndoit, cu mâna atingând umărul.

Dar nu toate statuile, mai ales cele din provincii, respectă această schemă iconografică, poziția brațelor nefiind decât rareori identică cu cea din prototipuri. Ba mai mult, brațul poate să nu fie în nici una dintre cele două poziții, ci într-una intermediară. De aici au pornit confuziile mai sus amintite, criteriile nefiind clare și general utilizate: unii adoptând drept criteriu poziția picioarelor, alții – poziția brațelor. De aceea, credem că ar trebui luată în considerare o tipologie realizată de către Hans-Joachim Kruse în teza sa de doctorat și făcută cunoscută la noi de către Mihai Gramatopol³. Potrivit acestui specialist german, hotărâtoare pentru încadrarea statuiilor unuia sau altuia dintre tipuri, ar trebui să fie doar poziția picioarelor. Pe lângă cele două tipuri consacrate, el introduce totuși și un al treilea tip iconografic, pe care îl numește “tipul Ceres”. Acesta este de fapt o variantă a tipului “La Grande Ercolanese”, însă brațul drept este desprins de trup și ține un sceptru, o făclie etc. De asemenea, este posibil să facă un gest cu mâna îndoită de la cot.

Vom lua în discuție, în primul rând, statuile provenite de la Turda (*Potaissa*), acestea fiind mai numeroase, apoi pe cele de la Cluj-Napoca (*Napoca*) și Moigrad (*Porolissum*).

Fără îndoială, cea mai cunoscută dintre aceste statui, fiind publicată în diverse lucrări și articole⁴ este cea a “matroanei cu copilul” (fig. 1). A fost publicată atât de frecvent pentru

¹ M. Gramatopol, *Portretul roman în România*, Ed. Meridiane, București, 1985, p. 31.

² Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, BAR International Series 128, 1982, p. 38; C. Pop, D. Alicu, *Puncte de vedere privind centrul artistic de la Ulpia Traiana Sarmisegetusa*, în *Studii și Comunicări de Etnografie și Istorie III*, Caransebeș, 1979, p. 279.

³ M. Gramatopol, *op. cit.*, p. 233.

⁴ A. Hekler, *Archaeologiai jegyzetek videki muzeumainkbol*, în *MKE*, Budapest, 1910, p. 14; M. Gramatopol, *Dacia antiqua*, Ed. Albatros, București, 1982, p. 128, fig. III 4; *Civiltă romana în România*, Roma, 1970, p. 236, fig. G 42; I. Miclea, R. Florescu, *Daco-romanii*, Ed. Meridiane, București, 1980, vol. I, p. 84, fig.

că s-a păstrat în întregime și pentru că a fost descoperită încă în secolul al XIX-lea. S-a descoperit la Turda, însă azi se află la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, cu nr. inv. 6634. Este confecționată din marmură (166 x 40 cm). Defuncta poartă o *stola* și o *palla*, aceasta din urmă acoperindu-i și jumătatea inferioară a capului. Are piciorul drept flexat, ceea ce permite încadrarea în schema “La Piccola Ercolanese”, deși a fost frecvent încadrată în tipul “La Grande Ercolanese”. Eroarea a provenit din faptul că are brațul drept îndoit la piept. Cu mâna stângă ține mâna copilului, acesta fiind îmbrăcat cu o tunică scurtă strânsă cu un cordon. Datorită pieptănăturii (păr ondulat, pieptănat cu cărare pe mijloc) cât și a modului de realizare a portretului (față ovală, ochi mari și gură cărnoasă) a fost datată în prima jumătate a secolului al III-lea p. Ch., considerându-se că descinde din iconografia Iuliei Domna.

S-a spus că schema acestui grup statuar derivă fie din cea a Venerei cu doi Eroși la picioare, fie din cea a Medeei care scoate sabia spre a-și ucide cei doi copii⁵. Există însă și o altă părere⁶, și anume că este tipul iconografic al *Faustinei Minor* reprezentată ca *Fecunditas augustae*. S-a observat de altfel, că diferența dintre coafurile Faustinei și Iuliei Domna cu greu poate fi făcută în arta provincială⁷.

S-a afirmat chiar că această statuie ar reprezenta o aluzie la uciderea lui Geta, pe baza faptului că acesta a fost simpatizat de armată⁸. Această idee a fost apoi contrazisă,

156; S. Ferri, *Arte romana sul Danubio*, Milano, 1933, p. 298; *Römer in Rumänien*, Köln, 1969, p. 243, fig. G 78.

⁵ M. Gramatopol, *Portretul...*, p. 234-235; idem, *Dacia...*, p. 128.

⁶ S. Ferri, *op. cit.*, p. 298.

⁷ Lucia Țeposu-Marinescu, *op. cit.*, p. 52.

⁸ M. Gramatopol, *Portretul...*, p. 235.

observându-se faptul că într-o provincie atât de militarizată în care Caracalla a câștigat armata de partea sa atât de rapid, cu dovezi grăitoare chiar la *Potaissa*, o asemenea aluzie nu ar fi fost agreată⁹.

O altă statuie feminină de la *Potaissa*¹⁰ (fig. 2), acefală, din calcar (124 x 50 x 27 cm), se găsește la Muzeul de Istorie Turda (nr. inv. 2042). A fost descoperită în Valea Sândului, în anul 1960. Poartă cele două piese de îmbrăcăminte consacrate, *stola* și *palla*. *Stola* este lungă până la pământ, și bogat drapată. Mâna dreaptă este dusă la piept, în timp ce cu mâna stângă ține un fald al mantiei. Din fragmentul existent se poate vedea că această mantie îi acoperea capul. Având piciorul drept flexat, o putem încadra în tipul "La Piccola Ercolanese". Piesa este foarte bine realizată, fiind chiar mai frumoasă decât statuia descrisă mai înainte, aceea având însă avantajul că s-a păstrat în întregime.

O statuie care seamănă foarte bine cu cea descrisă mai sus (fig. 3), dar care, din păcate, nu ni s-a păstrat, a fost desenată de către M. J. Ackner, probabil în anul 1847. Desenele au rămas inedite mai bine de 100 de ani, fiind publicate abia în urmă cu un sfert de veac¹¹.

Desenul înfățișează o femeie înveșmântată cu *stola* și *palla*. Mâna dreaptă este adusă la piept iar cu stânga ține un fald al mantiei. Părul, mai lung, este strâns la tâmpile cu un fel de diademă.

S-a afirmat că "seamănă până la identitate" cu statuia mai sus descrisă, admițându-se însă că e greu de crezut ca o statuie care se afla undeva în Turda, la vedere, să fi ajuns în Valea Sândului. Desenul nu reprezintă aceeași statuie, ci alta, astăzi pierdută, produsă eventual în același atelier.

Cum desenul nu reproduce partea inferioară a statuii, este greu să o încadrăm unuia dintre cele două tipuri. Totuși putem avansa ideea că aparține aceluiași tip ca și celelalte descoperite la Turda deoarece toate statuile descoperite aici sunt realizate după aceeași schemă, deci este foarte posibil ca și aceasta să se încadreze tipului mai sus amintit.

Ultima dintre statuile funerare de la *Potaissa*¹² (fig. 4) este din calcar (70 x 24 x 15 cm) și se găsește de asemenea la Muzeul de Istorie Turda (nr. inv. 13). Execuția este foarte asemănătoare cu a celei prezentate la fig. 3, având mâinile poziționate în același fel și putând fi încadrată în tipul "La Piccola Ercolanese". Totuși, spre deosebire de cealaltă, se poate observa că faldurile sunt mai schematic și mai grosolan redade.

La *Napoca* s-a găsit doar un fragment care poate fi atribuit unei statui funerare, și anume un cap de statuie¹³ (fig. 5) descoperit pe locul "Casei învățătorului".

Piesa este din gresie brună și are 26 cm înălțime. Se află la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca (nr. inv. I. 2154). Piesa are nasul deteriorat și de asemenea mici deteriorări la obraji. Părul este pieptănat cu cărare pe mijloc, buclat și acoperă urechile în întregime. Are obraji plini și o privire melancolică.

Pledează pentru caracterul funerar al piesei, atât faptul că partea posterioară a capului este înfășurată de o *palla*, cât și coafura de tip Euridice, o figură frecvent înfățișată pe

⁹ M. Bărbulescu, *Potaissa - Studiu monografic*, Turda, 1994, p. 159, nota 47.

¹⁰ Publicată de către I. I. Russu, Z. Milea, *Materiale epigrafice și sculpturale în Muzeul Raional Turda, în Probleme de muzeografie*, Cluj, 1964, p. 27, fig. 14; Maria Jude, C. Pop, *Monumente sculpturale romane în Muzeul de istorie Turda*, Cluj, 1972, p. 18, Pl. XVII/1; *Civiltă...*, p. 236, Pl. XLVII, fig. G 44.

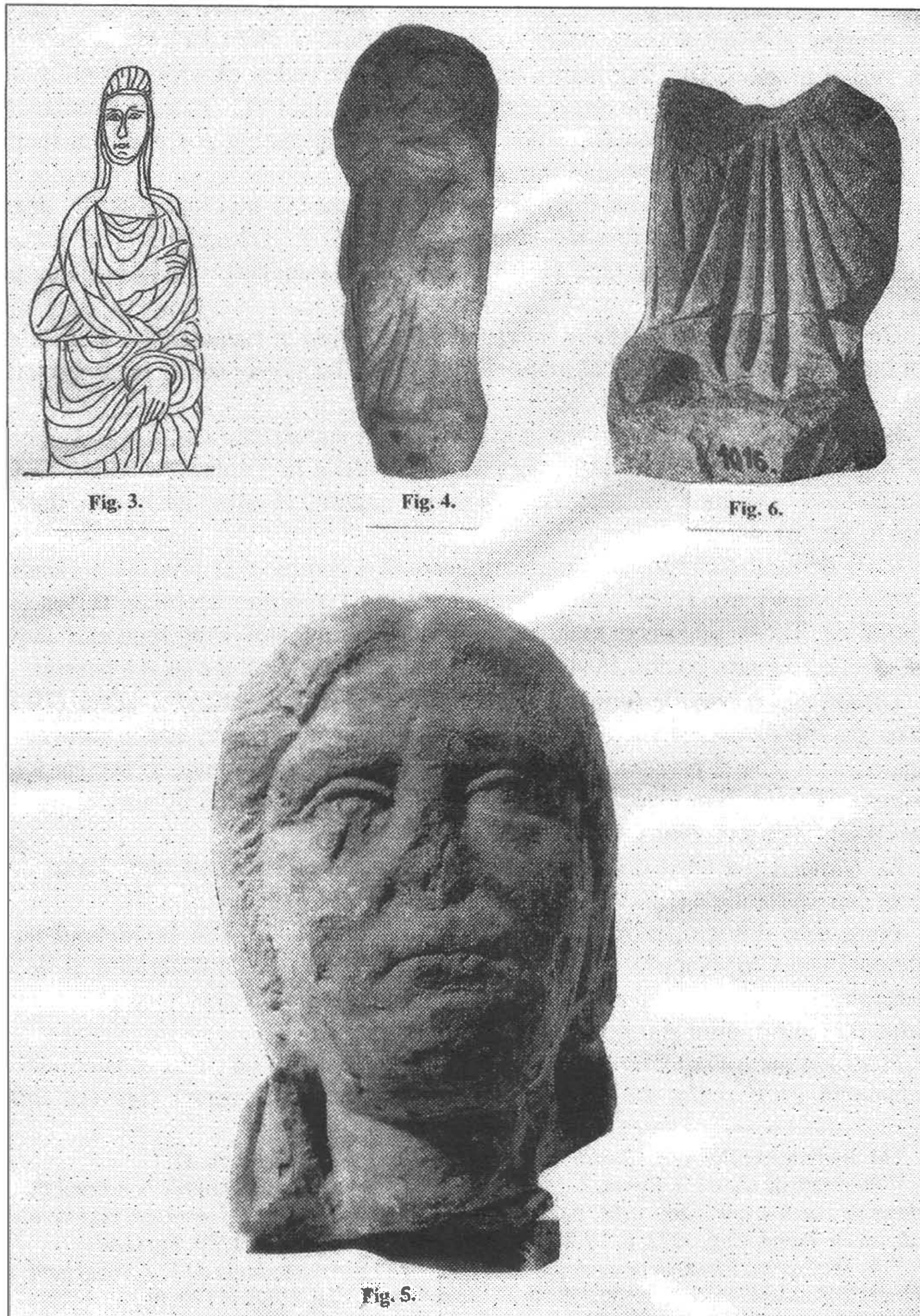
¹¹ V. Wollmann, *Monumente sculpturale romane de la Potaissa văzute de F. J. Neigebaur, Fodor A. și M. J. Ackner*, în *Potaissa*, 1, 1978; idem, *Johann Michael Ackner*, Cluj, 1982, p. 120, fig. 41.

¹² Publicată de I. I. Russu, Z. Milea, *op.cit.*, p. 27, fig. 15.

¹³ Piesa a fost publicată de către A. Bodor, *Contribuții la istoria orașului Napoca pe baza monumentelor sale sculpturale în piatră*, în *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 200. A fost publicată, de asemenea, de către M. Gramatopol, *Portretul...*, p. 226, 254, 255, 257, fig. 76, fără a fi identificată ca piesă funerară.

monumentele funerare. De altfel, punctul descoperirii se afla în perimetrul unei cunoscute necropole de la *Napoca*¹⁴.

Ultima piesă descoperită în Dacia Porolissensis este un fragment de statuie feminină¹⁵ din piatră calcaroasă descoperit la Moigrad (fig. 6), actualmente la Muzeul de Istorie și Artă Zalău (nr. inv. 1016), care probabil provine de la o statuie funerară.

¹⁴ *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992, s. v. *Cluj*, p. 136-137.

¹⁵ Publicat de N. Gudea, V. Lucăcel, *Inscripții și monumente sculpturale în Muzeul de Istorie și Artă Zalău*, Zalău, 1975, p. 46, fig. 157; N. Gudea, *Porolissum - un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman (ActaMP, XIII)*, Zalău, 1989, p. 147.

Se păstrează doar partea dinspre baza piesei (42 x 28 x 20 cm) și o parte din postamentul paralelipipedic (20 x 8 cm). Se poate observa doar partea de jos a unei tunici, care cade în falduri peste picioare, și laba piciorului drept. Datorită direcției inciziilor care marchează faldurile se poate spune că probabil face parte din tipul “La Piccola Ercolanese”.

În urma acestor descrieri se poate face observația că toate statuile din provincia de care ne ocupăm pot fi încadrate în tipul “La Piccola Ercolanese”, în timp ce statuile din restul Daciei fac parte în majoritate din tipul “La Grande Ercolanese”.

Cum unele din statuile funerare sunt sumar ori deloc prelucrate în partea din spate, se deduce că erau destinate să fie privite doar din față sau cel mult din trei părți. Acest fapt presupune existența unor construcții funerare în care statuile să fi fost plasate. Despre tipurile de monumente care să fi permis amplasarea unor statui, adică *aediculae* de mari dimensiuni, construcții funerare de tip pilastru sau cu “baldachin” care să fi fost amplasate în așa numitele “grădini funerare”, s-a afirmat multă vreme în literatura noastră de specialitate că nu pot fi documentate în Dacia, însă o astfel de idee s-a dovedit eronată.

Din Dacia Porolissensis provin trei pilaștri (doi cu reprezentări figurate și unul cu inscripție funerară) toți descoperiți probabil la *Napoca*. Datorită reprezentării pe unul dintre ei a zeilor Liber, Hercules și Mercurius iar pe celălalt a viței-de-vie, acantului și unui *kantharos*, precum și a dovezilor că au fost încastrați într-un zid, s-a dovedit că acești pilaștri nu pot proveni de la altceva decât de la construcții funerare¹⁶.

De la *Porolissum* provin 7 piese ce au fost considerate arcade de poartă¹⁷, însă, după cum s-a observat, atât datorită locului descoperirii - cimitirul de la *Porolissum* -, cât și decorului (capul Meduzei, una dintre personificările vânturilor), cel puțin una dintre piese aparține unei construcții funerare¹⁸. Considerăm însă că atât datorită decorului cât și faptului că au fost descoperite împreună toate celelalte piese aveau aceeași funcționalitate.

Cele amintite mai sus demonstrează existența unor astfel de monumente grandioase în Dacia Porolissensis. În interiorul acestora putea să fie amplasată o statuie funerară. Dacă acest lucru este real, numărul atât de mic al statuiilor găsite în această provincie (șase exemplare), ar putea fi explicat prin relativa raritate a ansamblurilor monumentale, prin lipsa cercetărilor, sau prin dispariția statuiilor, distruse, reutilizate ca material de construcție, ori “pierdute” prin colecții de antichități.

Dacă, în schimb, în aceste construcții nu erau neapărat amplasate statui, atunci alte explicații vor trebui căutate pentru discrepanța care există între Dacia Porolissensis și Dacia Superior, unde s-au descoperit peste 30 de astfel de statui. O posibilă explicație ar fi preferința locuitorilor diferitelor centre pentru anumite monumente funerare. Daciei Porolissensis îi sunt specifice așa-zisele stele familiale, care au fost găsite în exclusivitate pe teritoriul acestei provincii¹⁹; tot aici sunt preferate *aediculae*-le (29 din 50 găsite pe teritoriul întregii Dacii), în timp ce medalioanele lucrate aparte apar mai adesea în restul Daciei intracarpatică²⁰.

MIHAELA SĂLĂȘAN
Universitatea “Babeș-Bolyai”
Cluj-Napoca

¹⁶ M. Bărbulescu, *Pilastrul cu divinități din Napoca și unele aspecte ale arhitecturii sepulcrale în Dacia*, în *AJIA Cluj-Napoca*, XIX, 1976.

¹⁷ N. Gudea, V. Lucăcel, *op. cit.*, p. 36-37; N. Gudea, *Porolissum - un complex ...*, p. 783-784.

¹⁸ Lucia Țeposu-Marinescu, *Considerații cu privire la arta funerară din Dacia Porolissensis*, în *ActaMP*, I, 1977, p. 132; M. Gramatopol, *Dacia ...*, p. 150.

¹⁹ Lucia Țeposu-Marinescu, *op. cit.*, la nota 3, p. 129.

²⁰ *Idem*, *Funerary ...*, p. 235-236.

FUNERAL STATUES OF WOMEN FROM DACIA POROLISSENSIS**SUMMARY**

The purpose of this study is to gather funeral statues of women from Dacia Porolissensis (there are six of them), to describe them and to make some remarks based on their typology. These statues were found in the following cities: Turda (*Potaissa*), Cluj-Napoca (*Napoca*) and Moigrad (*Porolissum*). Most of them originate in Turda (4 of them). All the statues in this province belong to the “La Piccola Ercolanese” type, unlike the rest of the province where the “La Grande Ercolanese” type prevails. The study also considers the larger funerary constructions, which could have contained statues.